

ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШ КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ- МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

А.Эшқораев, М.Урозов, У.Султонова

Термиз давлат муҳандислик ва агротехнологиялар университети

Аннотация. Мақолада кредит-модул тизими шароитида бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг мустақил таълим олиш компетенциясини шакллантиришнинг назарий-методологик асослари таҳлил қилинган. Мустақил таълимнинг касбий-педагогик тайёргарликдаги ўрни, унинг ўз-ўзини ривожлантириш, ўз-ўзини такомиллаштириш, рефлексия ва касбий компетентлик билан ўзаро алоқаси ёритилган.

Калит сўзлар: кредит-модул тизими, бўлажак бошланғич синф ўқитувчиси, мустақил таълим, мустақил таълим олиш компетенцияси, касбий компетентлик, ўз-ўзини ривожлантириш, ўз-ўзини такомиллаштириш, рефлексия, фаолиятли ёндашув, синергетик ёндашув, контекстли ёндашув.

Кириш Жаҳонда олий таълим тизимининг мазмун ва ташкилий жиҳатдан модернизация қилиниши натижасида талабанинг тайёр билимларни ўзлаштирувчи субъектдан ўз таълим траекториясини мустақил белгилай оладиган, ахборотни излайдиган, таҳлил қиладиган, баҳолайдиган ва амалиётда қўллайдиган фаол субъектга айланишига бўлган эҳтиёж кучаймоқда. Айниқса, педагогик таълимда бу масала алоҳида аҳамият касб этади. Чунки бўлажак ўқитувчининг касбий фаолиятида билимларнинг мавжудлиги билан бир қаторда уларни мунтазам янгилаб бориш, мустақил қарор қабул қилиш, педагогик вазиятларни таҳлил қилиш, ўз фаолиятини баҳолаш ва кейинги ривожланиш йўналишларини белгилаш қобилиятлари ҳам муҳим ҳисобланади.

Кредит-модул тизимида таълим жараёнининг муайян қисми талабанинг мустақил ишлашига йўналтирилиши мазкур масаланинг долзарблигини янада оширади. Бундай шароитда мустақил таълим фақат ўқитувчи томонидан берилган топшириқларни бажариш жараёни сифатида эмас, балки талабанинг шахсий ва касбий эҳтиёжлари билан белгиланадиган, мақсадли режалаштириладиган, амалга ошириладиган ва рефлексив баҳоланадиган узлуксиз фаолият сифатида қаралиши лозим.

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиси учун мустақил таълимнинг аҳамияти янада юқори. Зеро, бошланғич таълим ўқувчининг кейинги таълим босқичлари учун

фундамент яратади. Шу сабабли бошланғич синф ўқитувчиси нафақат фанга оид билимларга, балки таълим жараёнини лойиҳалаш, болаларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш, янги педагогик технологияларни ўзлаштириш ва уларни амалиётга мослаштириш қобилиятига ҳам эга бўлиши зарур.

Шу нуқтаи назардан бўлажак бошланғич синф ўқитувчисининг мустақил таълим олиш компетенциясини шакллантириш масаласи замонавий педагогик таълимнинг муҳим илмий-амалий муаммоларидан бири сифатида намоён бўлади.

Муаммонинг назарий таҳлили

Педагогик нуқтаи назардан «мустақил таълим» тушунчаси бир маъноли категория эмас. У турли тадқиқотларда талабанинг ўқув фаолиятини мустақил ташкил этиши, билимларни ўзлаштириш жараёнини бошқариши, ахборот манбалари билан ишлаши, ўз таълим натижаларини баҳолаши ва ўзини ривожлантириш жараёни сифатида талқин қилинади.

Мустақил таълимни фақат аудиториядан ташқари бажариладиган ишлар йиғиндиси сифатида талқин қилиш унинг педагогик имкониятларини чеклайди. Мустақил таълим, аввало, мақсад, мотив, мазмун, фаолият, назорат ва рефлексиянинг ўзаро боғланган тизимидир.

Шу асосда мустақил таълимни қуйидаги занжир орқали ифодалаш мумкин:

Эҳтиёж → мотив → мақсад → режа → мустақил фаолият → натижа → ўзини баҳолаш → рефлексия → янги мақсад.

Бу жараёнда талабанинг фаоллиги ташқи бошқарувдан ички ўзини ўзи бошқаришга томон ҳаракат қилади.

Кредит-модул тизимида мустақил таълимнинг

ўзига хос хусусиятлари

Кредит-модул тизими талабанинг ўқув юкламасини фақат аудитория машғулоти билан чекламай, мустақил ишлашга йўналтиришни назарда тутди. Бундай шароитда талаба ўз вақти ва фаолиятини режалаштириш, ўқув ресурсларини танлаш, берилган топшириқларни белгиланган муддатда бажариш ҳамда натижаларини таҳлил қилишга ўрганади.

Методологик ёндашувлар

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг мустақил таълим олиш компетенциясини шакллантиришда бир нечта методологик ёндашувларни интеграциялаш зарур.

1-жадвал.

Мустақил таълимни шакллантиришда методологик ёндашувлар

Ёндашув	Асосий ғоя	Тадқиқотдаги вазифаси
Шахсга йўналтирилган	Талабанинг индивидуаллиги ва эҳтиёжларини ҳисобга олиш	Индивидуал таълим траекториясини белгилаш
Субъект-субъект	Ўқитувчи ва талабанинг ҳамкорлиги	Таълим жараёнида ташаббус ва масъулиятни кучайтириш
Фаолиятли	Қобилият фаолият жараёнида шаклланади	Амалий ва мустақил фаолиятни ташкил этиш

Ёндашув	Асосий ғоя	Тадқиқотдаги вазифаси
Синергетик	Таълимни очиқ ва ўзини ўзи ривожлантирувчи тизим сифатида кўриш	Ўз-ўзини ташкил этиш ва ривожланишни таъминлаш
Контекстли	Таълим мазмунини келажак касбий фаолият билан боғлаш	Ўқув фаолиятини педагогик касбий фаолиятга яқинлаштириш

Фаолиятли ёндашув

Фаолиятли ёндашувга кўра, шахснинг муҳим сифатлари тайёр ҳолда берилмайди, балки унинг мақсадли фаолияти жараёнида шаклланади. Шу нуқтаи назардан бўлажак ўқитувчининг мустақил таълим олиш компетенцияси ҳам фақат назарий маълумот бериш орқали эмас, балки мустақил изланиш, таҳлил қилиш, лойиҳалаш, қарор қабул қилиш ва педагогик вазиятларни ҳал этиш жараёнида ривожланади.

Шахсга йўналтирилган ёндашув

Шахсга йўналтирилган ёндашув талабанинг индивидуал эҳтиёжлари, қизиқишлари, қобилиятлари ва ривожланиш суръатини ҳисобга олишни талаб этади. Кредит-модул тизимида бу ёндашув индивидуал таълим траекториясини шакллантириш орқали намоён бўлади.

Субъект-субъект ёндашуви

Мустақил таълимда ўқитувчининг вазифаси фақат билим берувчи сифатида эмас, балки маслаҳатчи, йўналтирувчи ва таълим жараёнини мувофиқлаштирувчи субъект сифатида намоён бўлади. Талаба эса таълим жараёнининг пассив объекти эмас, балки ўз таълим натижаси учун масъул бўлган фаол субъектга айланади.

Мустақил таълим олиш компетенциясининг таркибий тузилиши

Тадқиқотимизда бўлажак бошланғич синф ўқитувчисининг мустақил таълим олиш компетенцияси тўрт ўзаро боғлиқ компонент асосида талкин қилинди. Мотивацион-қадриятли компонент — мустақил билим олишга эҳтиёж, касбий қизиқиш, ўз-ўзини ривожлантиришга интилиш ва таълим натижаси учун шахсий масъулиятни ифодалайди.

Когнитив компонент — ахборотни излаш, саралаш, таҳлил қилиш, умумлаштириш ва янги билимларни касбий фаолиятда қўллаш қобилияти.

Фаолиятли компонент — мустақил таълим мақсадларини амалга ошириш, топшириқларни бажариш, педагогик муаммоларни мустақил ҳал қилиш ва ўз фаолиятини ташкил этиш қобилияти. Рефлексив компонент — ўз фаолияти ва натижаларини баҳолаш, хатоларни аниқлаш, ўз тажрибасини таҳлил қилиш ҳамда кейинги ривожланиш мақсадларини белгилаш қобилияти.

3-жадвал.

Мустақил таълим олиш компетенциясининг компонентлари ва кўрсаткичлари.

Компонент	Асосий кўрсаткичлар	Кутиладиган натижа
Мотивацион-қадриятли	Қизиқиш, эҳтиёж, масъулият, касбий мотивация	Мустақил таълимга барқарор эҳтиёж

Компонент	Асосий кўрсаткичлар	Кутиладиган натижа
Когнитив	Ахборот излаш, таҳлил, синтез, қўллаш	Мустақил билимларни эгаллаш
Фаолиятли	Режалаштириш, топшириқ бажариш, лойиҳалаш	Мустақил педагогик фаоллик
Рефлексив	Ўзини баҳолаш, таҳлил, коррекция	Ўз-ўзини ривожлантириш

Мустақил таълим ва касбий компетентлик ўртасидаги боғлиқлик

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчисининг мустақил таълими унинг касбий компетентлигидан алоҳида ҳолда қаралмаслиги лозим. Чунки мустақил равишда билим излаш, уни таҳлил қилиш, педагогик вазиятга татбиқ этиш ва натижани баҳолаш қобилиятлари кейинчалик касбий фаолиятда ҳам давом этади.

Таклиф этилган концептуал модель кредит-модул тизимида бўлажак бошланғич синф ўқитувчисининг мустақил таълим олиш компетенциясини тизимли равишда шакллантириш учун назарий асос бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Илмий-амалий аҳамияти

Мақолада асосланган назарий ёндашувлар ва таклиф этилган модель кейинги тадқиқотларда бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг мустақил таълим олиш компетенциясини диагностика қилиш мезонлари, педагогик шарт-шароитлари ҳамда уни ривожлантириш технологиясини ишлаб чиқиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. – Тошкент, 2020. Ўзбекистон Республикаси Президентининг олий таълим тизимида оид фармон ва қарорлари.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975.
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высшая школа, 1991.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5.
5. Сластенин В.А. Педагогика. – М.: Академия, 2002.
6. Хуторской А.В. Современная дидактика. – СПб.: Питер, 2001.
7. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 2000.